

BRANKO BERČIČ, Ljubljana

NEKATERE ZNAČILNOSTI FONDA INKUNABUL V SLOVENIJI

V okviru tega zanimivega znanstvenega zbora, ki je posvečen poltisočletni tradiciji tiskane knjige na jugoslovanskih tleh in med katere začetniki je bila znamenita črnogorska tiskarska delavnica Crnojevićev, ter pred avditorijem spoštovanih kulturnih in znanstvenih delavcev, raziskovalcev stare knjige in kulture naših davnih prednikov - mi je spregovoriti o nekaterih značilnosti knjižnega gradiva iz najstarejšega obdobja črne umetnosti, ki se nam je do današnjih dni ohranilo v Sloveniji.

Za pretekla obdobja je na slovenskem ozemlju dokumentiran dotok in obstoj najmanj 1061 izvodov inkunabul, dandanes pa se po raznih hraniliščih v SR Sloveniji nahaja samo 847 izvodov (večje število inkunabul je v Jugoslaviji ohranjenih le na območju SR Hrvaške). Največje slovensko hranilišče teh najstarejših tiskov je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, ki ima s 506 izvodi hkrati tudi najbogatejšo zbirko inkunabul v Jugoslaviji. To je prva značilnost iz razvoja teh knjižnih fondov na Slovenskem, ki je odsev zgodovinskega in kulturnega dogajanja ter knjižne in knjižničarske tradicije na tem geopolitičnem in narodnostnem območju med alpskim in dinarskim gorstvom ter med beneško in panonko ravnino.

Navedena značilnost izhaja iz posebnosti kulturnega razvoja na Slovenskem, ki se je že od visokega srednjega veka navezoval na kulturne tokove iz širšega zahodnoevropskega prostora. To je med drugim tudi vplivalo tako na značilnost dinamike dotoka inkunabul v dokaj številna sočasna zbirališča (prej rokopisnih, odslej tiskanih) knjig na tem območju kakor tudi na njegove značilnosti glede provenience in vsebinske strukture, vključno z redkostmi in unikati v ohranjenem fondu inkunabul. Ob vsem tem pa ne moremo mimo izpričane vezi med sočasnimi slovenskimi in hrvaškimi mojstri črne umetnosti in ne mimo deleža sočasnih njihovih in črnogorskih tiskov v sedanjem fondu inkunabul v Sloveniji.

Najprej nekaj izhodiščnih podatkov o kulturnozgodovinskem položaju in o pogojih, ki so vplivali na recepcijo knjig, izdelanih po novih tehnoloških postopkih, na slovenskem narodnostnem ozemlju.

V 15. stoletju, ko so dotedanje rokopisne knjige (kodekse) pri zapisovanju in reproduciranju človekovega duhovnega ustvarjanja začenjale najprej nadomeščati tabularne inkunabule in sojih navsezadnje tudi dokončno zamenjale tipografske inkunabule začetnika nove črne umetnosti Johanna Gutenberga in njemu sledečih tiskarskih mojstrov, se je na slovenskih tleh že sedmo stoletje v določenih oblikah negovala knjižna in knjižničarska tradicija. Od skromnih začetkov pojavljanja knjig in oblikovanja prvih knjižnih

zbirk v 9, 10. in 11. stoletju so se ob ustanovitvi krščanskih samostanskih in cerkvenih postojank, zlasti pa v 12. in 13. stoletju in v manjšem obsegu tudi v naslednjih dveh stoletjih, utrdila številna večja ali manjša srednjeveška kulturna žarišča, ki so bila potencialni interesenti za sprejemanje in razširjanje duhovnih spoznanj v novi, tiskani obliki knjige.

Na zahodnem slovenskem naseljenem območju so bili to menihi benediktinci v Štivanu (9. stol.), v Rožacu in Mužacu (oba 12. st.), minoriti v Gorici, Trstu (oba 13. st.) in v Kopru (15. st.) in kanoniški kapitelj v Čedadu; na Koroškem prafara Otok ob Vrbskem jezeru (10. st.), sedeža prvih škofij med Slovenci v Krki (11. st.) in v Št. Andražu (13. st.), benediktinci v Št. Juriju ob Jezeru, Osojah, Št. Pavlu (vsi 11. st.) in Kloštru (12. st.), kanoniška kapitlja v Dobrli vesi in pri Gospej Sveti (oba 12. st.), cisterijanci v Vetrinju (12. st.) ter premonstrani v Grebinju, minoriti v Beljaku in avguštinci v Velikovcu (vsi 13. st.); na Kranjskem cistercijanci v Stični (12. st.) in Kostonjci (13. st.), benediktinci v Gornjem Gradu (12. st.), križarji v Metliki in Ljubljani (oba 13. st.), kartuzijanci v Bistri (13. st.) in Pleterjah (15. st.), dominikanke v Velesovem (13. st.), Mekinjah in Škofji Loki (oba 14. st.), avguštinci v Ljubljani (14. st.), minoriti v Novem mestu (15. st.), škofija na sedežu v Ljubljani in v Gornjem Gradu (15. st.) ter njeni kapitlji in vikariati v Novem mestu, na Jesenicah in morda še drugod; na Štajerskem kartuzijanci v Žičah in Jurkloštru (oba 12. st.), dominikanci v Ptujju, Studenici, Radljah (vsi 13. st.) in v Novem kloštru (15. st.), križarju v Veliki Nedelji (13. st.), minoriti v Ptujju, Celju, Mariboru (vsi 13. st.) in v Ormožu (15. st.) ter avguštinci na Muti (13. st.) in v Ormožu (15. st.). Skupaj okrog 44 samostanskih in cerkvenih knjižnic v 40 krajih na slovenskem naseljenem območju, poleg njih pa so določene zbirke knjig obstajale tudi na upravnih sedežih fevdalnih posesti, ki so pripadale škofijam v Freisingu, Salzburgu, Bambergu in Brixnu.

V obdobju od 16. do začetka 18. stoletja, ko se ustanovljajo samostani mlajših meniških redov, oblikujejo zbirališča starejših in sočasnih rokopisnih ter novih tiskanih knjig še frančiškani na Sv. Gori pri Gorici, v Celovcu, Ljubljani in Nazarjih, kapucini v Gorici, Trstu, Kopru, Sv. Križu, Beljaku, Celovcu, Ljubljani, Krškem, Kranju, Novem mestu, Škofji Loki, Celju, Mariboru, Ptujju in Cmureku, jezuiti v Ljubljani, Celovcu in Trstu, serviti v Devinu, diskalceati v Ljubljani in pavlinci v Olimlju - skupaj 24 novih zbirališč knjig, in sicer v številnih s knjigami že obljudenih in v 9 novih krajih.

Že od 14. stoletja dalje se je oblikovala grajska knjižnica plemičev Auerspergov na Turjaku vsaj 15. stoletju pa tudi na dvoru grofov Celjskih v Celju. V 16. stoletju sta bili ustanovljeni knjižnici protestantskih deželnih stanov v Celovcu (1563) in v Ljubljani (1569) ter so nastajale zbirke knjig na gradovih oziroma v graščinah (npr. v Smedniku, Strmolu, Stari Loki, Fužinah in Predjami), pri imovitih meščanskih družinah, pri številnih katoliških in protestantskih duhovnikih in izobražencih. Med slednjimi so tudi šolniki kakih dvajsetih mestnih šol, ki so se bile posamično pojavljale že od 13. stoletja dalje in se pomembneje uveljavile prav v 15. in 16. stoletju.

Na slovenskem območju je v drugi polovici 15. stoletja, ko so vse številnejše izdaje inkunabul nudile ugodnejše možnosti tako za pridobivanje knjig kot za spoznavanje duhovnih desežkov, obstajalo najmanj 50 samostanskih, cerkvenih, plemiških in privatnih, večjih ali manjših zbirališč knjig, kamor bi mogli najti pot tudi prvi izdelki nove črne umetnosti. V naslednjem 16. stoletju, ko sta prav revolucionarni tehnički postopek za razmnoževanje besedil in načela humanističnih idej oblikovala materialne možnosti in duhovno potrebo po dopolnjevanju obstoječih in nastajanju novih knjižnih zbirk, je bilo takšnih hranilišč tiskane besede že vsaj okrog osemdeset, do začetka 18. stoletja, pa je na številnih lokacijah obstajalo še preko sto manjših ali obsežnejših samostanskih ali cerkvenih, grajskih obziroma plemiških družinskih in privatnih meščanskih oziroma iz obraženjskih pa tudi že širši javnosti namenjenih knjižnic. Tolikšno število potencialnih sprejemalšč je izhodiščna značilnost za dotok inkunabul v slovenske dežele.

Po dosedanjih rezultatih raziskav je dokumentiran dotok najmanj 888 različnih izdaj (natisov) inkunabul v 1061 izvodih. Ne moremo pa ugotoviti, koliko jih je prišlo v posamezna prvotna hranilišča, ker so splošni družbeni in kulturni odnosi v naslednjih stoletjih povzročili, da dandanes skoraj noben izmed evidentiranih izvodov inkunabul ni ohranjen in situ. Le približno moremo ocenjevati, da je npr. bilo v samostanskih knjižnicah na Koroškem najmanj 265 izvodov, v sami škofijski knjižnici v Št. Andražu pa okrog 145 izvodov. V knjižnicah na tražaško-istrskem območju je bilo vsaj okrog 250 izvodov, na goriškem pa najmanj 120 izvodov inkunabul. Na področju nekadnje dežele Kranjske je bilo npr. v samostanski knjižnici v Stični čez 100 v samostanski knjižnici v Bistri pa pol toliko inkunabul. Za znamenito samostansko knjižnico v Žičah na Štajerskem vemo, da je imela vsaj 26 inkunabul. V grajski knjižnici plemičev Auerspergov je bilo menda 24 inkunabul, najpomembnejšo privatno zbirko okrog 80 inkunabul pa je v svoji knjižnici imel jurist J.K. Seebach v Ljubljani. V drugi polovici 16. stoletja so nekateri fondi inkunabul prišli v knjižnici deželnih stanov v Celovcu in v Ljubljani. Največji premik pa so fondi starih, zlasti samostanskih knjižnic doživeli od jožefinskih reformah konec 18. stoletja, ko je bil njih večji del z inkunabulami vred prenesen v osrednje deželne javne knjižnice v Trstu, Gorici, Celovcu, Ljubljani in Gradcu in v cesarsko dvorno knjižnico na Dunaj. Med danes izgubljene pa štejemo še nad 200 inkunabul, ki jih ni ne na njihovem prvotnem mestu v določenih samostanskih, cerkvenih, grajskih in privatnih knjižnicah niti jih ni uspelo dokumentirati v kakem drugem sedanjem hranilišču.

Sedanji fond inkunabul v SR Sloveniji šteje 847 izvodov. Največji del od tega, 506 inkunabul (ali 60%), hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. To dejstvo je povezano z zgodovinskim razvojem knjižnice, ker je njena prednica Licejska knjižnica (ustanovljena 1774 kot javna študijska knjižnica za deželo Kranjsko) v prvih 15 letih svojega oblikovanja prevzela knjižnične fonde tod ukinjenih samostanov ter prejemala številne darove iz starejših grajskih knjižnic in iz zasebnih knjižnic izobražencev oziroma njihovih znanstvenih in strokovnih združenj, v poznejših letih pa z darovi ali z nakupi načrtno pridobivala gradivo, med drugim tudi inkunabule, iz različnih privatnih knjižnic. Dandanes je Narodna in univerzitetna knjižnica tudi največje hranilišče inkunabul v Jugoslaviji, kar daje posebej značilno mesto slovenskemu fondu v okviru vseh jugoslovanskih zbirk teh častitljivih starin tiskarske umetnosti. Pomembnejše zbirke inkunabul se v Sloveniji nahajajo še v knjižnicah frančiškanskih samostanov v Ljubljani (108 izvodov), Novem mestu (24) in Kamniku (17), v škofijskem arhivu v Mariboru (87), v semeniški knjižnici v Ljubljani (24), v kapucinskem samostanu v Škofji Loki (14) in v mestnem arhivu v Piranu (13 izvodov).

Ob povedanem se odpira vprašanje, kakšne so značilnosti slovenskega fonda inkunabul, kar zadeva provenienco njihovega natisa ter časovno in vsebinsko strukturo.

Slovenskemu ozemlju najbližji žarišči nove črne umetnosti sta bili beneško-furlansko območje na zahodu in južnonemško območje na severu. To sta hkrati bili običajni smeri starih trgovskih poti, po katerih so mogle biti importirane tudi prve natisnjene knjige. Vendar se dotok inkunabul ni omejeval na izdelke iz najbližjih delujočih tiskarnic, kot so bile npr. na zahodu v Čedadu, Vidmu ali Trevisu oziroma na severu v Passauu, Augsburgu ali Memmingenu, marveč je segel na širše italijansko območje, tja do Rima in Neaplja na jugu in do Torina na zahodu, ter izrazilo tudi na zahodno in srednje nemško območje, tja do Basla in Mainza oziroma Kölna in Leipziga, in do Lübecka v severnih nemških deželah. Pri tem izvira z italijanskega območja skoraj 60% in z nemškega slabih 40% pridobljenih inkunabul. Sicer pa so bile obravnavane inkunabule izdelane v 51 krajih in v 244 tiskarskih delavnicah Italije, Nemčije, Francije, Švice, Holandske, Avstrije, Češke in Črne Gore.

Po provenienci izhaja največ tiskov iz Benetk, ki so bile najbližje med najpomembnejšimi sočasnimi tiskarskimi središči. Sicer pa so močneje zastopani tiski iz 22 nemških tiskarskih središč, kot so med njimi bili Strassburg, Nürnberg, Augsburg, Basel, Köln, Ulm, Speyer, Hagenau, Mainz, Leipzig itd. Med preostalimi 22 italijanskimi tiskarskimi središči pa si glede na zastopanost njih tiskov sledijo Rim, Milano, Bologna, Pavia, Brescia, Firenze, Padova itd.

Med izdelovalci naših inkunabul so številni pomembni mojstri svojega časa kot npr.: v Strassburgu začetnik tamkajšnjega tiskarstva Johann Mentelin in oba poznejša velika podjetnika Georg Husner in Martin Flach; v Nürnbergu zgodnji mojster Johann Sensenschmidt in znameniti Anton Koberger; v Augsburgu mojstra Günther Zainer in Johann Schüssler; v Baslu Gutenbergov učenec Berthold Ruppel in poznejši podjetnik Johann Amerbach; v Kölnu mojster Heinrich Quentell; v Ulmu mojster Johann Zainer; v Speyerju Peter Drach; zibelka tiskarstva Mainz pa je zastopana s fragmentom iz delavnice Johanna Gutenberga in z deli njegovih naslednikov Johanna Fusta in Petra Schöfferja.

Dolga je vrsta pomembnih mojstrov iz začetkov in iz razcveta tiskarstva v Benetkah: od Vindelina de Spira, Franza Rennerja in Johannes de Colonia do Erharta Ratdolta, bratov de Gregoriis, Andreaa Torresana, Boneta Locatella in Alda Manutia ter tiskarskih delavnic naših rojakov Andrije Paltašiča (iz Kotora) in družabnikov Jerneja Pelušiča (z Kopra) in Gabriela Bračiča (iz Brača). Poleg njih so med mojstri sočasnih italijanskih officin: eden njihovih začetnikov iz Rima Ulrich Han (Gallus) in znamenita tiskarja Stephan Planck in Eucharius Silber, začetnik črne umetnosti v Milanu Antonius Zarttus in vrsta drugih, med njimi naša rojaka Matevž Cerdonis (iz Slovenj Gradca), ki je imel tiskarko delavnico v Padovi in Dobrič Dobričević (iz Lastova pri Dubrovniku), ki je imel delavnico v Brescii.

Skromnejši del sedanjega slovenskega fonda inkunabul izvira iz štirih drugih geografskih in kulturnih območij. Holandsko zgodnje tiskarstvo je zastopano samo z dvema primerkoma, katerih eden je fragment tabularne inkunabule, izdelane v delavnici enega predhodnikov tiskanja z uporabo premičnih črk Laurensa Janzsoona Costerja v Haarlemu oz. Utrechtu. Nekaj več priliva je bilo iz tiskarskih delavnic na francoskem ozemlju, kjer je zastopan predvsem Lyon (8 izdaj) in poleg njega še Pariz in Vienne en Dauphiné. Ena inkunabula izvira iz Brna na Moravskem. Posebno mesto pa gre dvema črnogorskim prvotiskoma, ki sta bila v narodnem jeziku in s cirilskimi pismenkami izdelana v tiskarski delavnici Djuradja Crnojevića na Cetinju. Ni pa v našem fondu, žal, nobene hrvaške glagolske inkunabule.

Po času svojega nastanka sodi nekako petina obravnavanega fonda v skupino zgodnjih in zato redkejših prvotiskov, večina med njimi v sedemdeseta leta 15. stoletja; v osemdesetih letih je nastala tretjina, medtem ko je iz zadnjega desetletja do vključno leta 1500 polovica bibliografskih enot. Z določenim pridržkom bi na prvo mesto po starosti mogli postaviti unikatni fragment tabularne inkunabule z besedilom Aelia Donata Ars minor, izdelane na pergamentu v delavnici L.J. Costerja v Haarlemu oz. Utrechtu na Holandskem v času med 1430 in 1471. Drugi najstarejši tisk in prvo pravo tipografsko inkunabulo predstavlja spet samo fragment Gutenbergove 36-vrstične latinske biblije na pergamentu, izdelan v Mainzu oz. Bambergu 1458. Vendar sta bila oba fragmenta teh prvotiskov odkrita šele v zadnjem času v platnicah poznejših tiskov iz 1480. oz. 1653.

Tako je najstarejša popolna naša inkunabula natis dela Constitutiones papeža Klementa V. iz 1460 v drugi najstarejši tiskarski delavnici, ki sta jo v Mainzu imela Johann Fust in Peter Schöffler. Med zgodnje inkunabule sodi tudi v Strassburgu pri Heinrichu Eggesteinu natisnjena latinska biblija iz leta 1466; isto velja za okrog 150 tiskov iz naslednjega desetletja, ki so bili izdelani od 1470 dalje v Augsburgu in Rimu, od 1471 v Be-

netkah in Nürnbergu, od 1472 v Esslingenu, Mantovi, Milanu in Padovi, od 1474 v Baslu in Brescii, od 1475 v Blauberenu in Ulmu, od 1477 v Speyerju ter od 1478 dalje v Florenzi, Lyonu, Neaplju, Reutlingenu in Vizenci. V fondu okrog 300 knjig iz osemdesetih let se poleg prejšnjih kot kraji njih natisa postopoma vključujejo: 1481 Bologna in Vienne en Dauphiné, 1482 Köln, Passau, Regio Emilia in Treviso, 1483 Brescia, Pavia in Verona, 1485 Würzburg, 1486 Chivasso in Memmingen, 1487 Siena, 1488 Brno in Leipzig in 1489 Modena. Na inkunabulah iz zadnjega desetletja, ki štejejo okrog 430 bibliografskih enot, pa se kot tiskarska mesta postopoma pojavijo še: 1491 Freiburg in Hagenau, 1492 Lübeck in Treviso, 1494 Cetinje in Pisa, 1495 Forli in Pariz, 1497 Deventer in Ferrara, 1499 Dunaj in 1500 Magdeburg in Tübingen. Ob analiziranju takšne časovne strukture obstoječega fonda inkunabul so mogle prve tiskane knjige začeti dotekati v takratne samostanske, cerkvene, grajske in privatne knjižnice na Slovenako nekako od sredine sedamdesetih let 15. stoletja dalje.

Analiza vsebinske strukture pokaže, da so v fondu inkunabul strokovna področja zastopana v razmerjih, kakršna so bila na splošno vzpostavljena v količini in vsebini tiskanih knjig 15. stoletja. V največjem številu je z več kot 40% zastopana teologija z deli, kot so izdaje biblije, biblijskih komentarjev, liturgičnih spisov, misalov, oficijev, psalterjev in teoloških filozofskih spisov, kar je razumljivo glede na večinski krog odjemalcev in uporabnikov knjižne produkcije na slovenskem ozemlju. Posvetna filozofija obravnava problematiko s področja metafizike, etike, politike, poetike in prirodnih ved. Zgodovina je zastopana s standardnimi zgodovinskimi ali kronističnimi spisi od zgodovine starih Grkov in Rimljanov vse do srednjega veka, dopolnjena s specialnimi zgodovinskimi monografijami in priložnostnimi govori, ki so posvečeni določenim vprašanjem ali osebnostim. Med pravnimi deli so na prvem mestu kodifikacijska in normativna, poleg njih pa pravna teoretična in administrativna dela. V leposlovnih literaturi je močno poudarjena latinska književnost in njeni klasiki in humanisti (kot avtorji, komentatorji in prevajalci), le skromno pa izvorna ali v latiniščino prevedena starogrška književnost in italijansko leposlovje. Književna teorija z retoriko in stilistiko je predstavljena z avtorji srednjeveške in humanistične dobe, dokaj tehtno pa tudi filologija s srednjeveškimi in novejšimi deli z ožjih področij lingvistike, leksiografije in gramatike. Med sorazmerno skromno zastopanimi prirodnimi vedami so dela s področja splošnega naravoslovja ter standardne sočasne izdaje s področja medicine, farmacije, astronomije in astrologije. Skromen je zbir literature s področja ekonomskih ved in matematike, arhitekture, likovne in glasbene umetnosti, evidentirano pa je celo delo s področja vojaških veščin.

Med jeziki, v katerih so ta dela napisana in natisnjena, popolnoma prevladuje latinščina; samo manjše število knjig je natisnjenih v nemškem jeziku in le posamezne v grščini, italijanščini in v srbski (črnogorski) cerkveni slovanščini. Med avtorji sta samo dva, ki izhajata s slovenskega teritorialnega območja, in sicer: humanist Peter Pavel Vergerij starejši iz Kopra kot prevajalec zbornika antičnih medicinskih razprav, ki ga je 1483 v Benetkah natisnil Hermann Liechtenstein, in humanist Bernard Perger iz Ščavnice na Štajerskem z natisom prigodnega zgodovinskega spisa iz 1493 pri tiskarju Stephanu Plancku v Rimu. Dogajanja na našem ozemlju pa obravnava samo delo italijanskega humanista Eneja Silvija Piccolominija *In Europam*, ki ga je v Memmingenu 1491 natisnil Albrecht Kunne, in ena izmed kronik nemškega humanista Hartmanna Schedla, natisnjena 1493 pri Antonu Kobergerju v Rimu.

Med vsemi temi avtorji, njih deli in tiskarji pa je v obstoječem fondu inkunabul nekaj pomembnih svetovnih redkosti. Najbolj zanimiva sta oba že citirana najstarejša tiska, sicer ohranjena samo fragmentarno: Costerjev natis latinske slovnice Aelia Donata iz časa med 1430 in 1471 ter Gutenbergova 36-vrstična izdaja latinske biblije iz 1458. Med unikati pa si kronološko sledijo: dva natisa cerkvenopravnega dela *Regulae papeža Siksta*

IV., izdelana v Rimu pri Adamu Rotu 1471; nemški almanah za leto 1480 augsburškega tiskarja Johanna Bämlerja; enolistna *Epistola ex persona Helyae monachi ad parentes suos*, ki jo je napisal Bernardus Claravallensis in jo med leti 1480-1500 natisnil Georg Reyser v Würzburgu; pri Erhardu Ratdoltu v Benetkah 1482 izdelan enolistni tisk astronomskega spisa *Tavolla delle feste mobili* in fragmentarno ohranjeni *Breviarium Romanum* iz delavnice istega mojstra v Augsburgu med leti 1486-1491; anonimni astrološki spis *Prognostikon über den Antichrist*, ki ga je 1499 natisnil Friedrich Creussner v Nürnbergu; natis nemškega protokola o sklenitvi miru v Baslu leta 1499, ki ga je izdelal tiskar Mathis Hopfuff v Strassburgu; ter filozofski spis Magnusa Hunda *Expositio Donati* iz delavnice Heinricha Grana v Hagenau pred letom 1501.

Izredne redkosti predstavljajo tudi tiski, ki so ohranjeni samo v dveh do petih izvodih. Med cerkvenopravnimi deli so to: *Constitutiones* papeža Klementa V, natisnjeno pri 1460 pri Petru Schöffnerju v Mainzu; *Repetitio* Andreasa Barbatia, natisnjeno 1474/75 pri Stephanu Corallusu v Parmii; *Consilia* Bartola de Saxoferrato, natisnjeno 1479 pri Benignu in Johannesu Antoniu de Honate v Milanu; Justinianov *Corpus iuris civilis*, natisnjeno 1484 pri Johannesu Antoniu de Honate v Milanu; in *Regulae cancellariae* papeža Aleksandra VI., natisnjeno 1493/94 pri yohannu Besickenu v Rimu. Med religio-filozofskimi deli so: anonimni spis *Vita contemplationis passionis Jesu Christi*, natisnjen 1477 pri Güntherju Zainerju v Augsburgu; dve izdaji dela *Doctrinale* Alexandra de Villa Fei, natisnjeni 1478 pri Jacobu de Marlianu v Milanu oziroma pri Jacobu de Bredi v Deventerju; in anonimni nemški *Passion* z razlagami cerkvenih učenjakov, natisnjen pri Johangu Schauerju v Augsburgu. Med liturgičnimi deli dva natisa brevirjev, in sicer rimskega iz 1485 pri Nikolaju de Frankofordia v Benetkah in jeruzalemskega iz 1495 pri Petru Drachu v Speyerju. Med literarnimi besedili delo Publija Vergila Mara *Bucolica cum commentario*, natisnjeno 1498 pri Nikolaju Wolfu v Lyonu. Med medicinskimi deli anonimni spis *Chiromatia*, natisnjen 1486 pri Vincenciju Benaliu v Benetkah ter med astrološkimi deli nemški almanah za leto 1477, izdelen pri Güntherju Zainerju v Augsburgu. Poleg navedenega pa so v našem fondu še določeni drugi tiski, zlasti zgodnji, ki so ohranjeni v sorazmerno majhnem številu izvodov, oziroma redke in zanimive izdaje posameznih avtorjev ali njihovih del.

Za zaključek naj med značilnostmi ohranjenega fonda inkunabul na Slovenskem predstavim še delež domačih ustvarjalcev. Med avtorji v njih natisnjenih besedil smo že opozorili na rojaka Petra Pavla Vergerija st. iz Kopra in Bernarda Pergerja iz Ščavnice na Štajerskem. Med tiskarji našega fonda inkunabul pa sta slovenska rojaka Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca in Jernej Pelušič iz Kopra ter tiskar hrvaškega rodu Dobrić Dobričević iz Lastova pri Dubrovniku in črnogorska tiskarska delavnica Djurdaja Crnojevića na Obodu oz. Cetinju.

Matevž Cerdonis (Matthaeus Cerdonis de Windischgretz) je v svoji tiskarski delavnici, ki jo je med leti 1482-1478 imel v Padovi, natisnil blizu 60 knjig, večinoma dela s področja medicine, matematike, prava, jezikoslovja ter polemične in prigodniške spise. V slovenskem fondu sta ohranjena natisa filološkega spisa Raphaela Regia *In eloquentiam penegricus* iz 1483 in matematičnega dela Nikolausa Oresmeja *De latitudinibus formarum* iz 1486.

V tiskarski delavnici Jerneja Pelušiča (Bartholomaeus Pelusius, Justinopolitanus) in njegovih sodelavcev, med katerimi je bil tudi Gabrijel Bračić (Gabriel Bracius Brasi-chellensis) z otoka Brača so v Benetkah v letih 1497-1498 izdelali menda samo 3 inkunabule humanistične vsebine. V katastrofi, ki je med zadnjo vojno prizadela Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, je zgorela tudi ene izmed njih, in sicer delo filozofa Marcilia Ficina *De triplici vita* iz 1498.

Dobrič Dobričević (Boninus de Boninis, de Ragusa) je imel v letih 1481-1483 tiskarsko delavnico v Veroni in 1483-1491 v Brescii. V slednji je bilo izdelanih okrog 40 tiskov z besedili klasičnih in humanističnih avtorjev. Trije izmed njih so ohranjeni v našem fondu. Gre za literarna dela Caia Valeria Catula *Carmina*, Sixta Properta *Elegiae* in Albi- na Tibulla *Elegiae*, vsa natisnjena v letu 1486.

Posebno mesto pa pripada dvema jugoslovanskima inkunabulama iz tiskarske delavnice, ki jo je ustanovil črnogorski knez Djuradj Crnojević in je pod vodstvom meniha Makarija delovala med leti 1493-1496 na Obodu oz. na Cetinju. V njej je bilo izdelanih šest cirilskih prvotiskov liturgične vsebine, izmed katerih star dandanes dva ohranjena v slovenskem fondu inkunabul. To sta *Oktoih*, ki je bil dotiskan 4.1.1494 in *Psaltir s posledovanjem*, ki je bil dotiskan 22.9.1495. Obe inkunabuli sta zelo redki in še posebej bogata naše gradivo iz začetnega obdobja tiskane knjige.

To je zadnja značilnost sorazmerno bogate zbirke inkunabul, ki so dotekale in se ohranile na našem območju in ki pričajo o tradiciji knjižne kulture in duhovnega bogate- nja v kulturnozgodovinskem razvoju na Slovenskem.

LITERATURA

Berčič B.: *Inkunabule* (v Narodni in univerzitetni knjižnici). - Zakladi Narodne in univerzitetne knjižnice, Ljubljana 1982, str. 23-38.

- *Tiskarstvo na Slovenskem*, Ljubljana 1968.

- *Začetki uveljavljanja knjige na Slovenskem*. - XX. seminar slovenskega jezika, li- terature in kulture, Ljubljana 1984, str. 21-42.

Gspan A.: *Inkunabule. Slovenija*. - Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb 1960, str. 366-367.

Gspan A. - J. Badalič: *Inkunabule v Sloveniji*, Ljubljana 1957.

Simoniti P.: *Še nekaj inkunabul v slovenskih knjižnicah*. - Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I, Ljubljana 1974, str. 55-73.

Zvanut M.: *Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju* - Zgodovinski časopis 41, Lju- bljana 1982, št. 2, str. 277-283.

Branko Berčič, Ljubljana

SOME CHARACTERISTICS OF THE INCUNABULA FUND OF SLOVENIA

Summary

To the territory of Slovenia there have been imported at least 1061 copies of incunabula after the 15th century. Today, there are preserved only about 847 incunabula at different places, the greatest collection of 506 units is found in the National and University Library of Ljubljana.

Incunabula streamed into numerous libraries of monasteries, churches, castles, into noble and private libraries, which existed there already in the second half of the 15th century, respectively, the ones organized until the beginning of the 18th century. In some of them, there were formed, in the long run, comparatively large collections of these first printed materials. At the end of the 18th century, the greatest part of these funds was transferred to public regional study libraries.

In the Slovenian fund of incunabula there have been collected printed materials from Italian, German, French, Dutch, Czechomoravian and Montenegrin printing centers. They were worked out at 41 places and at 244 printers' shops, most of them on the Italian territory (almost 60%) and on the German territory (almost 40%), in spite of the fact that in both cases there participated almost the same number of shops. The largest number of incunabula came from Venice, Strasbourg, Nürnberg, Rome, Augsburg, Basel, Cologne, Milan, Bologna, etc. Among authors, the most significant are the materials (saved in fragments) came from the workshops of L.J. Coster of Haarlem resp. Utrecht and of J. Gutenberg of Bamberg as of the rest, the oldest incunabulum was made in the year 1460 at the workshop of the masters Y. Fust and P. Schäffer of Mainz. One fifth of the prints is dated up to the year 1479, one third between the years 1480-1489, and one half was made during the decenium before the year 1500. As to the contents the most of these works refer to theology, then follow philosophy, history, law, literature, linguistics, natural sciences, medicine, pharmacy, astronomy, economy, mathematics, architecture, fine arts and music arts and the military skills. There is represented a wide circle of Greek and Latin classics, medieval and contemporary humanistic authors. In the fund, there are 10 unique works, 14 prints, with five copies saved at most, as well as some other rare respectively interesting prints of works of individual authors.

Among these incunabula there are also works of authors from the Slovenian territory P.P. Vergeri, the senior (1483) and B. Perger (1493), as well as works of some foreign authors who referred to some happenings on this territory (E.S. Piccolomini, 1491, H. Schedel 1493). A special place is dedicated to eight incunabula belonging to Slovenian respectively to the Yugoslav circle of old masters in printing: from the workshop of Matvž Cerdonis (Matthaeus Cerdonis de Windischgretz) in Padova 2 prints, of the years 1483 and 1486, from the workshop of Jernej Pelušič (Bartholomaeus Pelusius, Justinopolitanus) and Gabrijel Bračić (Gabriel Bracius Brasichellensis) in Venice 1 print of the year 1498, from the workshop of Dobrič Dobričević (Boninus de Boninis, de Ragusa) in Brescia 3 prints of the year 1486 and from the workshop of Djuradj Crnojevič at Obod, resp. at Cetinje, 2 prints of the years 1494 and 1495.